

## Unitat 13 L'enfocament de les capacitats: Martha Nussbaum

1. Marc històric i cultural
2. Martha Nussbaum
3. Enfocaments contemporanis sobre el desenvolupament i la justícia
4. L'enfocament de les capacitats
5. *Crear capacitats*

### 1. Marc històric i cultural

- El final del segle XX i primer quart del segle XXI ha estat caracteritzat especialment per:
  - La caiguda del mur de Berlín, que assenyala el final de la guerra freda i l'ensorrament dels grans projectes revolucionaris. Cap als anys 90s, pensadors com Francis Fukuyama anuncien *la fi de la història*, és a dir, la situació en què haurien triomfat definitivament la democràcia liberal i el sistema capitalista i el desenvolupament tecnològic i social passaria a produir-se ja sempre en aquest marc polític i social.
  - L'expansió de posicions neoliberals que defensen la desregulació dels mercats i la intervenció mínima de l'Estat en l'àmbit econòmic. Aquestes posicions sovint es barregen amb propostes de caire populista i, malgrat els períodes d'expansió econòmica, condueixen a la precarització de les condicions laborals.
  - El desenvolupament de les noves tecnologies de la informació, que propicien el desenvolupament del que uns anomenen societats postindustrials i altres societats del capitalisme globalitzat, societats del risc o societats xarxa.
- Per altra banda i pel que fa als moviments socials, és especialment important l'eclosió definitiva de moviments com ara:
  - El feminisme
  - L'ecologisme
  - El pensament postcolonial
- En l'àmbit filosòfic, continuen desenvolupant-se alguns dels grans corrents que han caracteritzat el segle XX, com ara:
  - La filosofia analítica i neopositivista i la reflexió al voltant del llenguatge
  - La tradició fenomenològica i hermenèutica
  - Les concepcions constructivistes sobre la ciència i el coneixement.

## 2. Martha Nussbaum

- Martha Nussbaum va néixer el 1947 a Nova York. Va estudiar Teatre i Llengües clàssiques i es va doctorar en Dret i Ètica a la Universitat de Harvard. Ha estat professora a diverses universitats d'Estats Units i Anglaterra.
- Les investigacions de Martha Nussbaum van partir inicialment de l'interès per Aristòtil i, després, va ser influïda també per Kant, l'Utilitarisme i el Liberalisme clàssic.
- Pel que fa al pensament del seu mateix temps, el treball de Nussbaum cal relacionar-lo amb les obres de John Rawls, Thomas Nagel, Judith Butler i Charles Taylor, entre d'altres.
- Molt especialment, en el desenvolupament de l'anomenat **enfocament de les capacitats**, Martha Nussbaum va treballar amb l'economista indi **Amartya Sen**, premi Nobel d'economia 1998.
- Tant Amartya Sen com Martha Nussbaum, més enllà del seus plantejaments teòrics, han partit de l'observació empírica de la realitat, molt especialment a l'Índia i altres països considerats *en vies de desenvolupament*. Tots dos han col·laborat amb el Pla de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) i amb algunes ONGs, en projectes sobre gènere, desenvolupament, discapacitat, educació i justícia.
- Algunes de les seves obres més destacades són:
  - *El conreu de la humanitat* (1997)
  - *Les dones i el desenvolupament humà: l'enfocament de les capacitats* (2000)
  - *Les fronteres de la justícia: consideracions sobre la exclusió* (2007)
  - *Creant capacitats: propostes per al desenvolupament humà* (2012)

### 3. Enfocaments contemporanis sobre el desenvolupament i la justícia

- L'**enfocament de les capacitats**, els principals teòrics del qual són, en el camp de la filosofia, Martha Nussbaum, i, en el camp de l'economia, Amartya Sen, és una proposta sobre com valorar i mesurar el desenvolupament humà, la justícia i les polítiques públiques. Parteix de les insuficiències detectades en altres plantejaments actuals sobre la mateixa qüestió.
- Tots aquests plantejaments, d'una forma bastant empírica, pretenen donar eines per mesurar la justícia o el desenvolupament humà. En aquest sentit (i només en aquest sentit) es relacionen amb l'aspiració de l'utilitarisme del segle XIX de poder establir d'una forma empírica quines actuacions polítiques són més bones o justes.
- Els plantejaments dels quals es distancien Nussbaum i Sen són:
  - **L'enfocament, generalitzat al segle XX, del creixement econòmic**, basat en la mesura del (**Producte Interior Brut (PIB)**) (criticat al prefaci de *Crear capacitats* i al capítol 3r).
    - L'enfocament del creixement econòmic se centra en la mesura de la riquesa total que un país o societat produeix, és a dir, el valor total de béns i serveis produïts per un país durant un temps determinat.
    - Aquest és un plantejament encara molt generalitzar. Nussbaum i Sen rebutgen aquest plantejament perquè:
      - No mesura la distribució de la riquesa.
      - No té en compte les diferències de gènere.
      - No té en compte aspectes socials, polítics o ambientals: salut, educació, seguretat, drets i llibertats, discriminació de les minories, qualitat ambiental, oportunitats d'oci i d'ocupació...
      - No comptabilitza el treball no remunerat, molt sovint femení: treball domèstic, cures de les persones amb discapacitats...
  - **L'enfocament utilitarista** (criticat al capítol 3r), que prové de Jeremy Bentham.
    - Aquest enfocament parteix del principi utilitarista que allò bo és allò que maximitza la felicitat, entesa com a satisfacció o plaer del major nombre possible de persones.
    - Aquest enfocament no es proposa mesurar només la riquesa global, però Nussbaum el critica perquè:
      - Com el plantejament basat en el PIB, no mesura la distribució del plaer o satisfacció, és a dir, agrega vides per fer-ne una mitjana i obtenir un indicador únic.
      - Igualment, agrega els diversos components que es poden tenir en compte per viure una vida digna en un únic concepte, el de «satisfacció» o «plaer». Aquesta crítica es refereix més als plantejaments que provenen de Bentham, que al que va formular J.S. Mill, ja que aquest ja establia una diferència qualitativa de plaers.
      - No té en compte que les satisfaccions que els éssers humans aspiren satisfer per obtenir plaer estan configurades socialment. Així, per exemple, a les dones de moltes societats se les forma perquè tinguin aspiracions inferiors als homes.
      - No valora la llibertat de les persones d'elegir com volen enfocar la seva vida, en apreciar només que aconseguixin o no trobar-se satisfetes.
  - **Els enfocaments basats en la distribució dels recursos** (criticats al capítol 3r).
    - Aquests enfocaments són una versió igualitarista del enfocament del PIB. Consideren que una societat és més desenvolupada i justa com més recursos tingui, sempre que els distribueixin d'una forma igualitària.
    - Nussbaum aprecia la voluntat de valorar la distribució dels recursos econòmics, però, igualment, troba aquests plantejaments insuficients perquè:
      - Només valoren la riquesa, però aquesta no és l'única qüestió important per mesurar allò que les persones poden fer i ser.
      - No totes les persones necessiten els mateixos recursos.
      - Moltes desigualtats no es redueixen només a una qüestió econòmica: desigualtats de gènere, exclusió de grups marginats, etc.
      - No té en compte drets com ara la llibertat d'expressió, de religió, d'associació...

## 4. L'enfocament de les capacitats

### La història de Vasanti

- Nussbaum parteix de la història de Vasanti, una dona de 30 anys de l'Estat indi de Gujarat. Vasanti era una dona pobre i analfabeta, víctima de les agressions del seu marit alcohòlic. Vasanti era valenta, intel·ligent i forta. Però i va créixer abans dels canvis introduïts el 2002 a la Constitució índia, que van convertir l'educació primària i secundària en obligatòria per a nois i noies, i abans també de les polítiques que estimulaven l'assistència a l'escola oferint un àpat complet al migdia a tot l'alumnat.
- Vasanti va fugir de casa del marit, cosa que aboca moltes dones índies a la misèria absoluta i, sovint, a la prostitució. Va recórrer inicialment a l'ajuda dels seus germans, la qual cosa va ser excepcional, perquè seria normal que la rebutgessin. Després va tenir l'oportunitat de beneficiar-se d'un programa d'una ONG dedicada a promoure l'autoocupació de dones. Va rebre capacitació per al treball i un microcrèdit. Tot això li va permetre canviar la seva vida, accedir a diversos cursos, tenir contactes nous i adonar-se que ella es podia fer càrrec de la seva pròpia vida.
- La vida de Vasanti és un exemple per mostrar que les polítiques públiques no s'han de centrar només a augmentar el PIB, sinó que han d'oferir la manera que tothom pugui viure una vida digna, amb els mateixos drets que els altres, preguntant-se què és rellevant per tal que cada persona ho aconsegueixi.

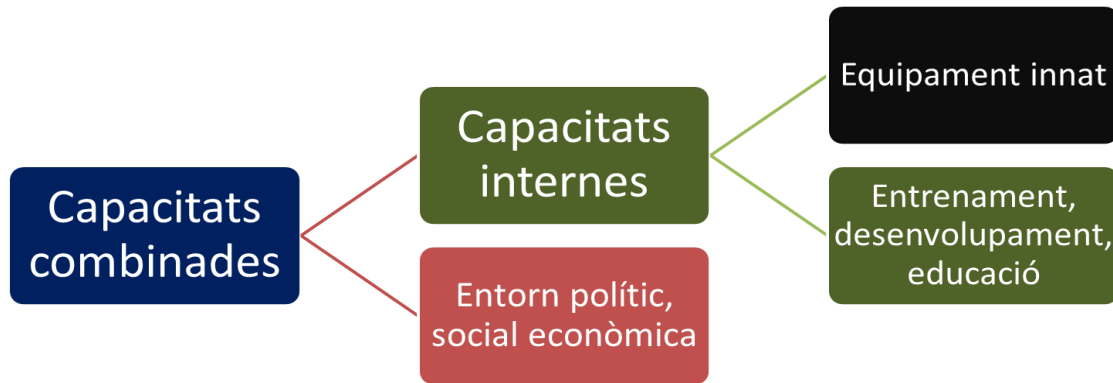
### Què és l'enfocament de les capacitats?

- L'enfocament de les capacitats és una forma d'avaluar la qualitat de vida i la justícia social que parteix de la pregunta: **què és capaç de fer i de ser cada persona en aquesta societat?**
- L'enfocament de les capacitats es caracteritza perquè:
  - Concep **cada persona com una finalitat en si mateixa** (com Kant).
  - Es pregunta per **les oportunitats disponibles** per a cada ésser humà.
  - Se centra en les possibilitats d'elecció, és a dir la **llibertat**.
  - Afirmar que les capacitats (allò que pot fer o ser cada persona) **es diferencien qualitativament, i no només quantitativament** (com J.S. Mill, contra Jeremy Bentham).
  - Entén que les capacitats **no es poden reduir a un únic índex**.
  - Es fixa especialment en aquelles omissions de capacitats conseqüència de **discriminacions o marginacions**.
- L'enfocament de les capacitats té com a fonament la idea de **dignitat humana**. HI ha certes condicions de vida que proporcionen a les persones una vida digna i d'altres que no ho fan.

## Capacitats i funcionaments

### a) Les capacitats

- Capacitats són les respostes a la pregunta **què pot ser o fer** una persona, és a dir, el que anomena «llibertats substancials», el conjunt d'oportunitats de triar o actuar.
- Les capacitats són la combinació de diversos factors:



- **Equipament innat:** capacitats o potencialitats que té una persona per naixement.
  - **Capacitats internes:** capacitats o aptituds entrenades, a partir de l'equipament innat, en interacció amb el medi familiar, social, econòmic i polític.
  - **Entorn polític, social econòmic:** llibertats i oportunitats que permeten, en combinació amb les capacitats internes, decidir què fer o què ser a cada persona.
  - **Capacitats combinades:** són les llibertats substancials, les oportunitats que té una persona per triar o actuar.
- Aquest enfocament vol superar, entre d'altres, la concepció de cert liberalisme clàssic o conservador que identificar "llibertat" només amb l'absència de coacció o prohibició (això s'ha anomenat a vegades "llibertat negativa").
  - **L'acció política és indispensable** per desenvolupar aquestes capacitats i es pot valorar en funció del seu èxit en desenvolupar-les.
  - **Les capacitats són heterogènies i no es poden reduir les unes a les altres.** Nussbaum no és partidària de reduir-les a un únic índex, sinó que prefereix un enfocament més qualitatiu. En aquest sentit, l'Índex de Desenvolupament Humà que les Nacions Unides donen a conèixer des dels anys 90 (i en l'elaboració del qual Nussbaum va estar relacionada) va ser útil perquè va començar a considerar factors que fins aquell moment no es consideraven, però Nussbaum és partidària d'evitar la "fal·làcia del mesurament".

### b) Les capacitats centrals

- Nussbaum proposa deu capacitats centrals. Per tal que la vida d'una persona pugui arribar al nivell que la dignitat humana exigeix, cal que arribi a un llindar suficient d'aquestes deu capacitats. Nussbaum no proposa aquesta llista com una enumeració tancada: es tracta d'una llista oberta i dinàmica de capacitats, basada en la idea de dignitat humana:
  1. **Vida:** poder arribar a una duració normal de la vida.
  2. **Salut física:** poder mantenir una bona salut, inclosa la salut reproductiva. Disposar de l'alimentació adequada i d'un lloc apropiat per viure.
  3. **Integritat física:** llibertat de moviment i sexual; seguretat davant d'agressions.
  4. **Sentits, imaginació i pensament:** poder disposar de sentits, imaginació i pensament d'una forma «veritablement humana», cosa que implica l'educació adequada; poder usar la pròpia ment de forma garantida per la llibertat d'expressió o la llibertat de pràctica religiosa.
  5. **Emocions:** dret a estimar, a l'expressió lliure de les emocions i al desenvolupament emocional.
  6. **Raó pràctica:** poder formar-se una concepció del bé i planificar la pròpia vida.
  7. **Afiliació:** poder participar en qualsevol forma d'interacció social; no discriminació per raons de raça, sexe, orientació sexual, ètnia, casta, religió, origen nacional...
  8. **Altres espècies:** poder viure una relació respectuosa amb les altres espècies.
  9. **Joc:** poder gaudir d'activitats recreatives.
  10. **Control sobre el propi entorn:** poder prendre part de les decisions polítiques, posseir propietats, cercar feina i estar protegit legalment en igualtat de condicions amb els altres.

### c) Els funcionaments

- Un funcionament és la realització o materialització d'una o més capacitats: el fet de ser o fer allò que es vol.
- L'eix principal de les polítiques públiques ha de ser l'adquisició de les capacitats, i no els funcionaments, ja que:
  - Les capacitats garanteixen un espai de llibertat.
  - Només l'enfocament de les capacitats garanteix la llibertat d'elecció del projecte de vida de cada persona i, per tant, s'evita el paternalisme de l'Estat i es defensa la pluralitat de concepcions morals o religioses.
- L'objectiu polític ha de ser aconseguir un llindar mínim de capacitats combinades que garanteix la vida digna, no un funcionament homogeni de tots els éssers humans.
- Nussbaum se sent pròxima als enfocaments basats en els drets humans: totes les persones tenen dret a uns béns centrals en virtut de la seva humanitat; les capacitats humanes s'aproximen bastant a la idea de drets humans, considerant tant els polítics i civils com els considerats econòmics i socials. Però els drets humans no s'han d'entendre, com fa cert liberalisme, merament com l'absència de coerció o prohibició; han d'assegurar-se per una acció positiva per part de l'Estat.

## Enfocament de les capacitats i contractualisme

- Nussbaum reconeix la influència d'alguns plantejaments contractualistes contemporanis, com el de John Rawls, qui, per pensar quina seria una societat justa, substitueix la idea d'estat de naturalesa per la d'una hipotètica "posició original" en la qual cadascuna concebria com hauria de ser la societat abans de saber quin paper hi hauria de tenir (riquesa, gènere, classe social, sexe...).
- Posicions com les de Rawls impliquen la concepció que el contracte prové de l'interès recíproc, sense tenir en compte l'altruisme o l'amor per als altres.
- Nussbaum valora d'aquestes posicions l'**exigència d'imparcialitat**, però creu que no aborden els casos de les persones amb incapacitats físiques i cognitives greus ni tampoc el tema dels animals no humans, amb els quals podríem considerar que tenim deures ètics, però que no es tindrien en compte en la posició original.

## Enfocament de les capacitats, conseqüencialisme i deontologia

- Martha Nussbaum té coincidències i divergències amb el conseqüencialisme (com el de J.S. Mill) i amb els plantejaments deontològics (com el de Kant):
  - Com el conseqüencialisme utilitarista, entén que, per valorar una acció política, cal observar-ne el resultat. **L'enfocament de les capacitats està orientat als resultats.**
  - Però, com els plantejaments deontològics, entén que la persecució del benestar social no justifica mai la vulneració dels drets fonamentals. Com afirma Kant, **cada persona és un fi en ella mateixa, mai no només un mitjà.**

## Enfocament de les capacitats i educació

- L'enfocament de les capacitats centra especialment l'atenció sobre l'educació. **L'educació és l'eina fonamental per modificar les capacitats internes:**
  - És una eina per millorar les opcions d'ocupació, participació política i interacció amb els altres. Però també desenvolupa capacitats relacionades amb els sentits, la imaginació, el pensament, les emocions, la raó pràctica, etc.
  - És fonamental per combatre desigualtats de gènere.
  - Es tracta del que Nussbaum anomena un "funcionament fèrtil".